

A hazatérés lehetőségei

FIATAL SZEGEDI KÖLTŐK ANTOLOGIÁJA, 1983

A teljes mélységében már rég követhetlenné vált folyamatos verstermelés korában hazai és határon túli antológiák sora bizonyítja, hogy — már csak az irodalom jelene, az önbecsapás elkerülése miatt is — csupán az értékre s nem a más egyebekre koncentráló együttes jelentkezőseknek van igazán értelmük. A többiek: az öndokumentáció szürke vagy felhőtlen naivítású névjegyei, fátyolos hangú vagy harsány, alkotók vagy kiadók erőltette „irodalomtörténeti dokumentumok”. A jó antológiák emellett kellő időben — az egyéni pályalakulások során általánosságban meghatározhatatlan időpontban, de korán — hoznak hírt az egymással kötetben közösséget vállaló fiatal költőkről, akiknek társulása az érték elve mellett generációs azonoságukból vagy közelségükből is adódik; a homogénebb költőcsoportok, zártabb közösségek ma már ritkák. S az együttmegjelenés apropója: a hely, ahol a költők élnek... Magától értetődő, néha mégis feledésbe merül, hogy másnemű fontossága mellett a lokális szempont sohasem érték kategória, s ha gyakran azzá emelkedik, nem az irodalom értékeinek, hanem a csoportérdekeknek a védelmét szolgálja. S az antológia ekkor ritkán nyújt minőséget: megint csak gesztus, valakik felé, valakik ellenében. Elengedhetetlen természetesen az is, hogy az új költők megismerésére ne csupán néhány megszürt mintából, hanem sok, minél több jó versből adódjon lehetősége az olvasónak, mégpedig igényes válogatásban.

Az ilyen törekvésű stabil antológiák közé tartozott legutóbb a Szegeden 1979-ben megjelent *Gazdátlan hajók* Baka István, Belányi György, Géczy János, Petri Csathó Ferenc, Téglásy Imre és Zalán Tibor verseivel, s ide kell sorolni a pécsi *Fél korsó hiányt* is, amely Parti Nagy Lajos, Csordás Gábor, Meliorisz Béla és Pálinkás György verseiből állt össze 1980-ban, Bertók László válogatásában, de említendő a Vas megyei antológiája is. A Fél korsó hiány előszavában Csorba Győző írta a szerzőkről: „Pécsi költők ők, hiszen mind a négyen itt élnek. Én azonban a csábító lokálpatrióta büszkeség ellenére jobb szeretném, ha a »pécsi« jelzőn a lehető legkisebb hangsúly lenne. Magyar költők ők, ha pécsiségük adott is nekik néhány témát, képet, egyéb verselemet.” Az említettekől eltérően, céljaikból is következően más típusúak voltak a sokszereplős nagy leltárantológiák, illetve az olyan könyvek, mint az *Elérhetetlen föld II.* és a két *Kapuállító*, a *Ver(s)ziók* és más összeállítások. Ismét egészen más természetű adottságok kényszerei formálták a *Varázslatainkat*, a *Hangrobbanást* a *Kimaradt szót*, az *Ötödik évszakot* és a *Bábel tornyánt*, vagy a *Megközellítéseket* és a *Lendületet*. A felsoroltak között anti-antológiák is akadnak, az ellenpéldák közti tallózás azonban *A hazatérés lehetőségei* című új szegedi antológiáról szólva felesleges, de méltánytalan is volna.

A *Gazdátlan hajókat* négy esztendővel követő (és csak küllemében, nem túl szerencsés borítója miatt kissé riasztó) új versgyűjtemény ugyanis összképét tekintve a látható arcélű és időben jött jelentkezések közé tartozik, azok sorába, amelyek meg is tudták valósítani céljukat: „...egyetemistaként mutatjuk be költőinket éppen a kiforrás, az út- és hangkeresés, de egyidejűleg a szuverén egyéniség kialakulásának a korában. Amikor jó néhány közös jegyük mellett már egyéni költői karakterük is kirajzolódik” — írja a kötet feladatának vázlatát után a szerkesztő Vörös László, mielőtt tömör jellemzését adná a szerzők: *Herbst Zoltán, Hévízi Ottó, Józsa FABIÁN és Vecsernyés Imre* törekvéseinek. A *Gazdátlan hajók* tehát hagyományt teremtett, folytatásának tényével éppúgy, mint sokban a költői alapállásokat, szándékokat illetően is. A 79-es kötet *Ilia Mihály* írta előszavából azonban nemcsak az antológiatermő jelen időre vonatkozó, mind érvényesebb passzust, de azt a megállapítást is gyakran és joggal idézik, hogy Szeged felnevelő, de nem megtartó városa új, és szép diákevek után sokszor valóban

ragaszkodni próbáló honosainak. S itt a hangsúly nem a felnevelődésen, hanem azon szokott lenni, hogy ez az egyetemi város, úgy tűnik, valamiért nem akarja vagy nem tudja megtartani saját neveltjeit, a maga többnyire értékes termését, s ezt az emlékezés sem építi meg. Így érezték ezt a „gazdátlanokat” megelőző nemzedék tagjai (hogy csak egy példát említsünk: „bizakodásra ítél minket ez a város / nem a meglepetés jön mi megünk el” — *Zelei Miklós: Zárójelentés*), aztán maguk a „gazdátlan hajósok” is („Aranyrácsos kalitka / Szeged. Lakat zárja: Juhász Gyula titka. ... Szeged ——— mélyvízi éjszaka ... Mit kimondtál, hadd, mondjam én is: / írástudó e várost állva meg nem váltja „*Géczi János: Feliratok Juhász Gyula szobortalpatzatára 1—2.*);” *Bádogcsörömpölésű kihűlt villamos / Ősze. Az utcán elhasznált angyalok / papírszárnyai... költők alszanak / szökökutat mélyén*” — *Zalán Tibor: Őszbe temetett város.*) De később így vélekedett A hazatérés... költője, *Herbszt Zoltán* is, aki egyik utolsó töredékében „szelek kabátzsebébe került” barátait emlegeti (Vers a Szeged-élményről). Vörös László figyelmét a mostani fiatalokról szólva sem kerüli el e jelenség, amikor a kötet megjelentetését az értékkel igazolja: és „Ehhez járult még a mai vidéki egyetemi városok szellemi életének kettősen-egy parancsa: megtartani az ott felnövő tehetségeket — ha lehet —, s ha ez nem is sikerül mindig, csakis szépen és segítően szabad útra bocsátani őket; ... A megköltés vagy a szép elengedés harmadik eshetőséget kizáró szándékával készült ez a könyv.” S később: „Ez a legkevesebb, amit az arra érdemes fiatalokért megtehetünk.” Egyetértve Vörös Lászlóval, ehhez annyi fűzhető csupán, hogy bár egy ilyen antológia kétségtelenül az értékkel való jobb sáfarkodás jele, a megtartáshoz még nagyon kevés.

A kötet élén az 1981-ben, harmadéves korában váratlanul elhunyt *Herbszt Zoltán*nak társaiéhoz mérten terjedelmesebb anyaga áll. Bár lehet, hogy valóban csak e tőle való című antológiában marad fenn nyomtatva százhetven verset tartalmazó hagyatékából huzsonhat költemény. Ez az anyag — három-három verssel jelezve a kezdeti 1978—79-es éveket is, a hangsúlyt pedig tizenöttel helyesen a nyolcvanas esztendőre téve — szerencsés módon a részleteit is megmutatja Herbszt befejezetlenségében is értékes, elégiából drámába áttűnő lírájának, olyan képet ad tehát, amelyet a teljes hagyaték hitelesít. Az ő költészetében kezdettől fogva a magabiztos életöröm és a tragikus életérzés kettőssége volt az alaphang. Robbanó vitalitása kiváltságtudattal párosult, költői létét áloméletnek, a halál „zajos előszobájának” érezte (*Tengermoraj és monológ*). E romantikus pozíció alkati adottsága volt, lényegében összes versének rétegeit átjárta, a korai szerelmesverseket és a históriás darabokat is beleértve.

Költészetének alapkérdése az otthon és otthontalanság, a hazakeresés, a belső biztonság megelégedése. Az Életben való intenzív „részvétele” ellenére tehetetlennek érezte magát a világban, s minthogy az Én gazdag belső világa és a valóság közötti kontraszt megszüntethetetlennek látszott, befelé menekült és építkezett. Az elveszett gyermekkor utáni hirtelen férfikor („perceim fagyott áfonyák”; „medvefejű gondok”) egyetlen pontra koncentrált verseiben: ki-törni ebből a korból, feloldani a magányt, megelni az otthont. Létállapota a keresésvándorlás átmenetisége volt s e bizonytalanságot nyomasztó védtelenség- és űzottségérzet hatotta át („Futó őzekben letem / hazát, így kellett magamat / mentenem...” — *Látomás*). *A hazatérés lehetőségei* is a keresés, és nem a megtalált bizonyosság verse: „selyemkendő: kibontott ég / szürkén lobognak benne a varjak / megérkeztem hozzád / MAGYARORSZÁG / ha üdvözlőid / így fogadnak” — s a föld, a „hazaszállni” vágya után a nagy törés: „de csak felhők s felettük a repülőgép.” (Kiemelés Cs. M.) A *Vörös rákok a tengerparton* a magány és az otthontalanság kulcsverse: a lázas ifjúság türelmetlen büszkesége után Herbszt nem képes elfogadni sem a dac nélküli alázatot, sem a bográcsba kerülő rákok sorsának „bizonyosságát”, így a „lyukakból előmászó magány” örökös kísérőjéül szegődik. Mindez a védtelenség és az ártatlanság félelmettudatával erősödik föl („Futton fusson ki álmában él, / testvérül vegyen szelíd vadat, / mert ha bűvös éjben nem is fél, / fegyvert emel rá a virradat.” — *Hajnali sortűz*). A tucatnyi szerelmesversnek állandó versidejévé válnak az éjszaka és főként a hajnal nyugtalan órái, s vershelyzet lesz a magány, a páros egyedüllét és táj a köd, a tenger, a víz, az eső. Mindezt átjárja a halálközelség élménye is, a Magány pedig a szerelem és

a barátság ellenére is feloldhatatlan marad. Az adys életöröm fedte korábbi elérikusság, a biztonság, a nyugalom és a végleges otthon vágya: a *melankolikus idill* („reám a mézszagú / estek telepedtek / belőlük szőttem volna / csendes világot”) itt vált át a *tragikus idill*be, amelynek tartalma a magány oldhatatlansága és tarthatatlansága, a feloldódni akarás és -nem tudás. Így a szerelem is kalózútközetté válik, benne a költő csak szavai aranyát adhatja. A szerelmi darabokból szinte teljesen hiányzik a stabilitás nyugalma és bensősége; játékos idill és büszkeség, szakítás és ragaszkodás, közöny, vágy, kiszolgáltatottság, extázis és önfeláldozás szélsőségei hatják át a fel-felvillanó iróniával együtt, de nem ritka a magány élménykörében szerelem és halál összefonódása sem. Bizonyos mértékig kivétel a biblikus példázatból építkező *Részlet a halaknak tartott beszédből* című poéma, amely a habzsoló életöröm nagy szerelmesveréből szelidül a tisztaság utáni vágy elégiájává.

A tragikus idill alapkörében értelmeződik tájélmény, nemzeti-történelmi tematika és költői szerepvállalás is: Petőfi-triptichonja a szándékolt illusztrativitás ellenére, jelszó, szerep és mitosz keserűen konkrét kritikája mellett is portré- és szerepvers egysége, mint ahogy a *Fájdalom* Ady-képe is ráismerésszerű példaidézés. A József Attila-mottót viselő *Prizma-világban* a Mondd mit érlel költőjének példája-sorsa azonban már csak kiindulópont, hasonlóan a *Beszéd a férfiakhoz* című vershez; de míg itt témája a leplezhetetlen magány, a Prizma-világban Herbszt, legszebb verseinek egyikét írva, József Attilától önmaga ifjúság-férfikor antagonizmusához jut el. Költői magatartás-eszményének kialakulására és szemlélésére, versépítésére Petőfi és az antológiában még fölbukkanó Hölderlin mellett Ady, József Attila és Nagy László is hatott. Képkalkotásán itt-ott konkrétan is kimutathatóan (*Hajnali sortűz, Őrségben*) a Magdolna-zápor költője, Baka István is nyomot hagyott, akiről egyébként első szegedi éveiben lényeglátó kritikát írt. Költészete, ha kifomálnak nem is tekinthető, a korán megtalált egyéni utat-hangot mutatja, bizonyítva, hogy a verset egyetlen létlehetőségének érző Herbszt Zoltán („én = leszek láng / a tűz is cselekvés / így leszek főnévből ige”) az új nemzedék igazán tehetséges ígéretei közé tartozott, aki magának öröklétet is a versben remélt: „A sík papírlap-modelljén (mint vers) élek / ábrámhoz nem férközhet halál” (*Geometrián túl*). Halála nagy veszteség.

Az antológia igazi meglepetését a másik tehetség, *Hévízi Ottó* versei jelentik. A kötet tartalmasabb lehetett volna, ha többet adott volna belőlük, így azonban csak sajnálhatjuk, hogy éppen tőle került be a legkevesebb vers. Olvasásuk megérdemli s megéri a fokozott figyelmet, amit a nyomasztó lélektájakon való kalandozás, történelem és hangulat depresszivitása és az Én belső világának feszültségei, a lét kérdéseinek értelmezése megkívánnak. Ez a finom hangú, nem lobogó, inkább ellenőrzötten izzó intellektuális-filozofikus líra nagy sűrítettséggel dolgozik, kísérletei a transzcendencia és logika sajátos egymásba sugárzására, a harmónia megszerkesztésére legtöbbször eredményesek. Jellegetessége a szemléletes tárgyiaság és a hol komoran, hol bensőségesen vagy hétköznapien rejtelmes és mégis tisztán belátható absztrakció egyidejűsége, az erős áttételesség és a tudat folyamatos önelemzése. Szaggatottsága nem tisztázatlanságból, hanem épp sűrítettségéből adódik, ez pedig töménysége ellenére is határozott és pontos. Hévízi egyik legjobb darabja a *kamasz éj* című, formailag is bravúros szerelmesvers, amelyhez hasonló újabb fiatal líránkban kevés olvasható. Benne a kamasz vágyfűtötte félszégét, a másakra összpontosuló izgalmát szerelmének boszorkányos bűbája űzi a „párnák reliefjének lebontása” felé; a versbeszéd tartalma a lányhoz és a róla szóló valómás, amely megteremti a vershelyzetet is, miközben a kétfelé figyelő (a saját lélekállapotát is) regisztráló én a lányra figyelve harmadik személyben tükrözi magába kíváncsiságát és váromkodását. A sűrítettség, az intenzív képiség jellemzi a *békétlen ikon* biblikus szerelmesversét is, amely a vágy és a hiány tartalmait transzponálja az újszövetségi szenvedéstörténet végpontjába. Más indulatú szerelmi költemény a *holott lehetetlen*, de itt is a hiány áll a középpontban, más töltéssel a keserű indulatok és az energikus önfegyelem leplezhetetlen ütközésében. A szerelmi témakörbe tartozik az *egy végtelen sugarú kör érintője* című súlyos, mívesen metszett darab is, amely a technikai tudás bizonyítéka is más versekkel együtt; a *zuhanás* pedig egy hét-

köznapis tragédia helyzetképe és értelmezése az Ikarosz-motívum időtlenítő általánosságával: a részvét őszinte, de nincs, aki a lényegét értené. Hévízi másik kiemelkedő verse *a folyó* című „disszonett 18 éves fényképem hátán”. Első része a kételyek nélküli lét állapotának tudatos fölszámolása, a második pedig erkölcsfilozófiai kérdésfelvetés: „RÉSZTVENNI / hogyha gyalázat a sodratás se mentség — / ez rendben / de hozza a múlt nefelejcset / a lomha víz ideje arra megfelelni / vajon lehet-e RÉSZVÉTLenül a jelen / része a létnek / és tovább : / a szétterült / homoksziget immár valóban képtelen / az árral perlekedni —”. Ez a tisztaságvágy és kérdésfelvetés mentes az idilltől és az illúziótól — erkölcsi alapproblémába ütközve magasrendű tudatossággal eleméz és foglal állást. Morális kérdés áll a középpontjában a Pilinszkyre emlékeztető *húsvét lesz* című versnek is, amely ugyancsak az Újszövetség szenvedéstörténetének végét idézve fel, kimondva: nem maga a félelem, hanem az erőtlenség, a tétlenség a bűn. A szemléletes tárgyiaság és a belső világ elvont önelemzése (a két *zűmmögő* és a *tükörszilánk*) után áll a harmadik fontos vers, a *hatszázhatvanhat*, amelynek alapja a személyes élmény feldolgozottsága, ezért hiányzik belőle a gondolatkörbe tartozó sok hazai és határon túli versből ismert külsődleges pátosz, utalásos sejtetés: a vers a fennmaradás gondját és parancsát, a magyar nemzeti kisebbségek egyikének létkérdéseit idézi a modus vivendit kutatva:

*a fehéren izzó vízmosságban
a partfalak kiszáradt ínyek
szomjában égbolthoz tapad a nyelv
marad csak a végső suttoág*

---

*csak túlélni a kiagyalt aszályt
LÁTVÁ ében szoltárokon át is:
belénk ki időzít rémületet
„a gonosz száma emberi szám”*

*nem feledni hogy emberi szám
nehogy szótól időtől távol
szemeinkben EGYETLEN villanás
legyen fehér kendő s pengeél*

Hévízi Ottó antológiai bemutakozását (és a szegedi *Bölcsész* új, 1980—83-as számában, a *Szegedi Egyetemen* megjelent verseit is) tekintve egyetérthetünk a szerkesztővel abban, hogy eddigi teljesítménye nivós első kötetet ígér. Tény, hogy Herbszt a maga kitermelt értékeivel és beváltatlan reményeivel együtt volt költő, Hévízi pedig az élő, bontakozó tehetség minden esélyével költő, akitől sok várható. A másik két szerző versei — ezt az antológia bizonyítja — nem mérhetőek az övéikhez a tehetség és az eredmény arányaiban.

Józsa Fábrián versvilága tág és sokat befogadni akaró is, sok fénnel és sötétséggel, lendülettel és nagy gesztusokkal, tiszta és világos emberi-költői alapállással: számára a világ egyszerűbb, tudomásulvehetőbb, leírhatóbb; az igaznak érzett értékeket, a példázatos örökséget és üzenetet felmutatja, a hamisat és a rosszat elutasítja, ezáltal mintegy le is győzi. Megnyerő ez az egyértelműség és biztonság, amely inkább nyíltszívű és világos, semmint fölényesen magabiztos. Hagyományos költői alkat, s hagyományosabb versépítkezése, képszerűsége, rímélése is. Beleérzőképességre és formaérzékenységre mutat a rodostói Rákóczit idéző verse, benne háromféle versbeszéd egybeszerkesztésével, amelyek közül az apokrif-imitáció és Rákóczi monológja sikerült megoldás. A felmutatás, az egyetértés azonosulva méltató portrészzerű üzenetverse a Farkas Árpádnak ajánlott *holtig*. Kár, hogy túlon túl közvetlen benne a kimondás, hogy miközben félreérthetetlen állásfoglalást tesz a második Forrás-nemzedék és kifejezetten a címzett költő magatartását jellemző népszolgálat eszméje mellett, ez az azonosulás — néhány Farkas-versre való közvetlen utalással — gondolatok versbeszédésévé válik: nem rádöb-

bent vagy érzékeltet, hanem a megfogalmazott esszenciát közli, hirdelve és nem érvényesítve. Valamiképp hasonlatos ehhez az eljáráshoz és szemléletmódhoz a *szenvtelen ragyogással*, a hagyományos paraszti világ felszámolásának tragikus veszteségérzetével, miközben sikerültebb darab a *rege a Napba vágyó madárról*, balladisztikus hangvételével, hangzó rímeivel. Konformizmus és autonómia ellentétei foglalkoztatják az ironikus *békelek már* és a *pofolegyszerű* című darabokban: az „igen” mindig egyszerű, „de a nemek / ha e három egymást taszító hangzó n-e-m elhagyja még valaki szájüregét / a nemek kifürkészhetetlenek bonyolultak...”. A tettvágy és az aktivitás értelmébe vetett hit lelkesültsége is ott van költeményeiben (*béklyóban*, *gondban*), éppúgy, mint ahogy az idill is megfér a széles gesztusokkal (*lányok*, — — —), és föltűnik a társainál is gyakori csend is, amely mindent megbénít: „csönd van / csontokba ivódó / agyakat bitorló / országnyi csönd van / üllő kengyel kalapács tétlen / lám / a balti szelek kezesülnek hámba / igéik igába” (*szavakat hullajtva*). A kiszolgáltatottság és ennek föl-számolása a tét elvontabb természeti verseiben, ahol a visszafogottabb indulat formál plasztikus képeket. Herbszt Zoltánnak ajánlott emlékversével együtt a *csüggedni nem* című hosszabb poéma — himnikus vers az édesanyához — zárja anyagát.

A legtöbb verssel Herbszt Zoltán után (huszonkettővel!) *Vecseryés Imre* szerepel az antológiában, s bár sok közülük alig néhány sornyi miniatűr, egy-egy hangulat, állapot, élmény tömör lenyomata, ez az arány nem érték szerinti s túlzott. Vecseryés befelé fordulónak tűnő, mégis túl könnyen megszólaló, ha nem is minduntalan kitárulkozó költő. Az „őszinteség öntisztító mozdulatának” gyakorlására vágyik, költői tisztaságigénye a Józsaéval rokon. Bízik a szó értelmességében (*terivers*), de neki is kulcsszava a magány, a szerelem és a hiány („mint csillogó prémű állat / egy gödör alján / szívemben / halállal csutakolt magány” — *a két fal között*), szembetűnő ugyanakkor, hogy ez a magány (ami számára a költészet és a társ hiányát jelenti), meg is szüntethető a szerelemben. Az ellentmondásoktól, feszültségektől nem mentes, de mégis bensőséges és legalább céljában a biztonságot ígérő szerelem élménye-reménye nála a legerősebb. Anyagában, amelyet az említett miniatűrök (köztük számos ötletvers) valamint három hosszabb kompozíció alkot, feltűnően sok a portrévers: Latinovits, Hölderlin (akinek műve a *Jelek Patmosz térképén* című parafrázis tanúsága szerint különösképp foglalkoztatja), Petőfi és Apollinaire alakját idézve tesz kísérletet történelmi helyzet és magatartás, eszme és példa értelmezésére. Hosszabb versei közül *a két fal között* emelhető ki, amelyben szerelem és halál kapcsolódik össze, a két fal: lét és nemlét között visszaverődve. Világos és kulturált az ő versvilága is, s bár sok igen szép sora van, ezek csak sorok vagy képek, amelyek ritkán sűrűsödnek jó verssé, és minden gondos igényesség ellenére is, ezek ritkán ráznak föl; vannak, de nem mindig épülnek fel újra olvasójukban is.

Mindent egybevetve A hazatérés lehetőségeit hasznos antológiának kell tartanunk, reménykedve a folytatásban s főképp abban, hogy az útra indítottak rátalálnak a tehetségük igazi természetét követő céljaikra.

CSAPODY MIKLÓS